

СУПЕРЕЧНОСТІ, ПРОБЛЕМИ І ПАРАДОКСИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано наявні в системі освіти парадокси, що, з одного боку, гальмують її розвиток, а з другого – сприяють трансформації відповідно до вимог сьогодення. Визначено проблеми й суперечності, що характерні для сучасної педагогічної освіти України. Зроблено висновок, що наявність парадоксів у системі вищої педагогічної освіти означає її розвиток шляхом трансформації. Відсутність парадоксів призвело б до «застою» в розвитку. Зроблено припущення, що якщо суперечності не розв'язувати за допомогою наукових досліджень на системному рівні, то це призведе до певного роду хаосу і невпорядкованості діяльності системи вищої педагогічної освіти, а відтак до постійного її реформування. Стосовно ж парадоксів, то їх розв'язання означає прогнозування наслідків їх розвитку, а значить визначення їх впливу на ефективність функціонування системи вищої педагогічної освіти в суспільстві.

Ключові слова: парадокс, педагогічна освіта, проблеми освіти, розвиток освіти, суперечності в педагогічній освіті.

CONTRADICTIONS, PROBLEMS AND PARADOXES IN THE SYSTEM OF MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract. The author analyses the paradoxes existing in the education system, which, on the one hand, hinders its development, and on the other hand, contribute to its transformation according to the requirements of the present. The problems and contradictions which are characteristic for the modern Ukrainian pedagogical education have been determined. It has been also concluded that the presence of paradoxes in the higher pedagogical education system means its development through transformation, at the same time, their absence would lead to stagnation in its development. The absence of paradoxes would lead to stagnation in development. It has been also assumed that if those contradictions can not be solved by means of the systematic scientific research, it will lead to a certain kind of chaos and disorderly activity of the higher pedagogical education system, and hence to its constant reformation. Concerning the paradoxes, their solution means predicting the consequences of their development, and hence determining their impact on the efficiency of the higher pedagogical education system in society.

Key-words: paradox, pedagogical education, education problems, education development, contradictions in the pedagogical education.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного світу є глобалізаційні процеси, які, окрім позитивного впливу на розвиток різних культур і формування системи загальнолюдських цінностей, породжують низку проблем і суперечностей в освітніх системах, до того ж деякі з проблем часто мають характер парадоксів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблем функціонування освіти в суперечливих соціальних умовах знайшов відображення в теоріях модерного суспільства Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Е. Тоффлера, П. Штомпки, Е. Вільямса, У. Бека, Н. Смелзера та інших зарубіжних науковців. Так, Н. Смелзер зазначає, що диплом про освіту нині не забезпечує ні статусу, ні навіть гарантованого працевлаштування [8]. Тому студентська молодь часто намагається здобувати кращу освіту за кордоном. Це породжує нові проблеми соціально-економічного характеру.

Проблеми освіти України на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризують численні кризи, є предметом дослідження багатьох українських науковців. Зазвичай дослідники вказують на невідповідність

професійної підготовки реальним потребам економіки, зниження якості освіти, відірваність від наукових досліджень, повільні темпи інтеграції у європейський освітній і науковий простір [1; 2; 4].

Досить повний аналіз причин, що призводять до погіршення якості вищої освіти в Україні, представлено в статті С. Бреус і М. Денисенко [2]. Автори переконливо доводять, що такими причинами є: підвищення обсягів навчального матеріалу, що відводиться на самостійне опрацювання; накопичувальна система оцінок, що нівелює значення заліків і екзаменів; невідповідність навчальних дисциплін в Україні з тими, що вивчаються в інших країнах Європи; повільні темпи впровадження подвійних дипломів тощо.

Незважаючи на те, що майже в кожній науковій статті в педагогічних виданнях здійснено аналіз тих, чи інших проблем у системі освіти, виокремлення тих із них, які мають характер парадоксів, українськими дослідниками проводиться рідко. Виняток становлять поодинокі аналітичні огляди. Наприклад, в аналітичній записці "Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України" Національного інституту стратегічних досліджень вказано на парадокс, що деіндустріалізація в нашій державі зменшує кількість робочих місць, що зрештою призводить до збільшення масовості вищої освіти [1].

Мета статті – проаналізувати наявні в системі освіти парадокси та визначити проблеми й суперечності, що характерні для сучасної педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадокс (gr. Parádoksos – несподіваний, дивний) в широкому сенсі – це твердження, що різко розходиться з загальноприйнятими, усталеними думками, заперечення того, що здається «безумовно правильним». Парадокс у більш вузькому й спеціальному значенні – це два протилежних, несумісних твердження, для кожного з яких знайдуться переконливі аргументи. Слово «парадокс» ще означає думку або вислів, яке суперечить загальноприйнятим стандартам здорового глузду, але тим не менш є правильним.

Дослідник А. Івін вважає, що парадокси є найбільш цікавим випадком неявних способів постановки проблем, а їх аналіз і пошук шляхів розв'язання призводять до виникнення нових теорій [3]. Тому в умовах невизначеності вимірів світового порядку, нечіткості критеріїв якості освіти, відсутності стандартів тощо вважаємо за доцільне проаналізувати проблеми, суперечності й парадокси сучасної системи освіти, зокрема й педагогічної.

Одним із парадоксів сучасного суспільства, яке називають "суспільством знань", оскільки саме знання є основною рушійною силою прогресу, є процеси швидкого знецінення отриманих в університетах знань за короткий проміжок часу [10, с.107].

Чи не вперше в історії людства спостерігаємо парадокс, пов'язаний з капіталізацією знань. Знання, які стають важливим елементом економіки й джерелом конкурентних переваг, часто стають не лише товаром, а й капіталом. Людина, яка володіє інтелектуальним капіталом, здатна швидко його примножувати й використовувати з метою збагачення. Менш освічені люди зазвичай не розуміють цінності знань, не примножують свій інтелектуальний капітал, а відтак стають усе біднішими. Це призводить до перерозподілу матеріальних благ не лише між індивідуумами, а й між країнами [10, с.108].

У провідних країнах світу спостерігаємо нині зосередженість освіти на найсучасніших досягненнях науки, технологій, інженерії та математики (STEM). Такі акценти сприяють розквіту інженерної думки. Проте впливові політики з часом звернули увагу на те, що такий підхід до освіти надмірно регламентований і надмірно зосереджений на STEM, яка не враховує духовності, творчості, психологічних потреб людини. Тому останнім часом науковці відкривають нові можливості для отримання передового досвіду в галузі гуманітарних наук і мистецтва (Art), пропонуючи широке використання STEAM-освіти. Відновлення рівноваги триває досі, акцент робиться на всьому сприянні творчості та підприємництва [5].

Парадоксом у системі освіти є нині й те, що вчителі та викладачі чи не вперше в історії людства навчають молодь, яка досить часто в багатьох питаннях є краще обізнаною, ніж педагоги. І йдеться не лише про сферу ІКТ, в якій компетентність молодих людей прогресує швидше, ніж у старшого покоління. Необмежені інформаційні ресурси Інтернету роблять можливим доступ будь-кого до будь-якої, зокрема й наукової інформації, яка постійно оновлюється. А це означає, що учень чи студент з розвиненим пізнавальним інтересом завжди зможе дізнатись для себе щось нове, корисне, цікаве без допомоги педагога.

Наявність численних парадоксів у системі освіти України пояснюємо тим, що освіта в нашій державі все ще сприймається не як постійний процес на все життя, а як застиглий у часі факт, що забезпечує певні блага. Ситуацію ускладнює також економічна, політична, соціальна та інші кризи. Наприклад, в Україні визнана вирішальна роль школи в розвитку держави, але оплата праці вчителів все ще ставить їх у групу людей, які проживають на межі прожиткового мінімуму. Ця занижена громадська оцінка значущості й складності вчительської праці створює передумови для фемінізації професії, що здійснює негативний вплив на виховання молодих людей, покликаних побудувати гармонійне суспільство в гендерному плані.

На наявність певних проблем і парадоксів у системі української освіти з точки зору філософії вказує український філософ О. Онофрійчук. Освітні проблеми, на думку дослідниці, тісно пов'язані з процесами

соціальної трансформації суспільства, масштабними соціально-культурними змінами, що характеризуються втратою чітких соціальних орієнтирів, з одного боку, і високими вимогами сьогодення до всього освітнього комплексу, з іншого [6]. Дослідниця звертає увагу на парадокс, що разом із збільшенням кількості людей із вищою освітою зростає відсоток їх серед безробітних, і вказує на необхідності підсилення прагматичності вищої освіти.

Отже, в сучасних складних соціально-економічних реаліях більшість проблем у вищій освіті набувають характеру парадоксів. Парадокси зазвичай є характерними для економіки, політики, культури. У науковій літературі з'явилося навіть поняття "управління парадоксами" [11]. Парадокси є звичним явищем на різних стадіях розвитку наукових теорій, коли робляться перші кроки в ще не вивченій сфері і визначаються найзагальніші принципи підходу до неї. Освіта нині стає сферою генерації нових знань і підготовки нових поколінь до життя в нових не лише соціально-економічних, а загалом нових цивілізаційних умовах. Тому й не дивно, що в складних і ще не зовсім вивчених умовах глобалізації та євроінтеграції в системах освіти багатьох країн спостерігаємо не просто проблеми, а парадокси.

З огляду на особливу місію педагогічних університетів, які нині покликані готувати нового вчителя, вважаємо за доцільне проаналізувати суперечності та парадокси, що склалися в педагогічній освіті.

1. Зміст навчання в університетах постійно ускладнюється, поповнюється відомостями про нові наукові досягнення у відповідних галузях, щоб майбутній фахівець міг ці знання застосувати з метою забезпечення прогресу. Ускладнення змісту й імплементація найсучасніших наукових досягнень у педагогічних університетах майже неможливі з огляду на значну консервативність шкільної освіти, зокрема й повільні темпи оновлення змісту підручників.

2. В університетах з багаторічною історією варто дотримуватись усталених традицій, але сучасна соціокультурна реальність вимагає вироблення нових стратегій розвитку освітньої галузі, а тому є потреба суттєвої модернізації університетської педагогічної освіти.

3. Університет має виробити чітку стратегію й конкретний план розвитку, якого потрібно неухильно дотримуватись, щоб досягти поставлених цілей. Але сучасні умови модернізації шкільної освіти настільки мінливі й хаотичні, що педагогічний університет має здійснювати гнучку політику в організації професійної підготовки майбутніх учителів.

4. Рушієм розвитку кожного університету є здорова конкуренція між його структурними підрозділами (факультетами, кафедрами), але в умовах сильної зовнішньої конкуренції лише тісна співпраця та взаємопідтримка підрозділів дасть синергетичний ефект, необхідний для виживання та подальшого розвитку педагогічного університету.

5. Панування особистісно орієнтованої парадигми в освіті передбачає широке застосування індивідуального підходу в навчанні, що підвищує його якість. Проте в сучасному світі успіх професійної діяльності в більшості галузей залежить від уміння працювати в команді. Тому вчителі мають оволодіти не лише технологіями особистісно орієнтованого навчання, а й технологіями навчання в групах, формуючи в учнів здатність до командної роботи.

6. Сучасні університети намагаються в короткі терміни переорієнтуватись на теперішні потреби ринку праці, але педагогічні університети мають орієнтуватись на довгострокову перспективу, оскільки готують кадри, яким плекати майбутнє країни.

7. Основним чинником престижності будь-якого університету завжди були показники його наукової діяльності, але в підготовці високопрофесійного вчителя традиційно визначальною є методологія організації освітньої діяльності.

8. В університетській освіті все більше навчального навантаження відводиться на самостійну роботу студента, на дистанційну форму навчання, автоматизований контроль знань. Але в підготовці майбутнього вчителя основним є особистісне спілкування, завдяки якому формуються не лише методичні навички, а й етично-комунікативна культура майбутнього вчителя, як основа його професійної культури.

9. У вищій школі швидкими темпами відбувається інформатизація навчального процесу, комп'ютерні презентації навчального матеріалу та різні спеціальні комп'ютерні програми значно пришвидшують процеси опрацювання наукової та навчальної інформації. Проте для майбутнього вчителя вкрай важливо постійно бачити взірць педагогічної майстерності в особі викладача вищої школи, а це можливо лише за умови "живого" спілкування.

10. Учителя традиційно вчать запам'ятовувати навчальний матеріал, розвивати свою пам'ять і пам'ять майбутніх учнів. Проте в умовах величезних потоків інформації та її доступності для людини більш важливою є здатність аналізувати інформацію, відбирати релевантну і забувати непотрібну.

Перелік суперечностей можна продовжувати. Проте навіть десять зазначених вказують на те, в яких суперечливих умовах доводиться працювати педагогічним університетам.

Отже, процес євроінтеграції та глобалізації змінює усталене уявлення про життя: людство входить в

епоху непередбачуваних і нелінійних трансформацій. Це не може не позначитися на зміні уявлень про суть професійної підготовки і перепідготовки. У дослідженні ми виходили з того, що професійний розвиток майбутніх учителів повинен спиратися на переживання нелінійних процесів, що, своєю чергою, пов'язано з розумінням власної професійної діяльності як відкритої системи. Подібна парадоксальна готовність і є «толерантністю до невизначеності». Її сутність полягає не лише в тому, щоб уміло орієнтуватися в нестабільних ситуаціях, а й сприймати їх як стимулювальний творчий пошук і професійний розвиток [7, с. 108].

Тому ще в стінах педагогічного університету в майбутнього вчителя потрібно формувати здатність до професійної діяльності в умовах невизначеності, готовність до інноваційної діяльності завдяки неперервній освіті та неперервному саморозвитку.

Для вироблення стратегії й тактики організації роботи педагогічного університету його керівництву необхідно постійно знаходити баланс між кількома, часто суперечливими, протилежними стратегіями. Позиція, якої схильні дотримуватись окремі науково-педагогічні працівники педагогічного університету, вивчалась за допомогою таблиці 1. Окремо досліджували, яких позицій дотримується керівництво університету.

Результати опитування науково-педагогічних працівників педагогічного університету показали, що лише у 36,7% бачення стратегічних напрямів розвитку педагогічної освіти співпадає з баченням керівництва. Це означає, що необхідна кропітка робота з консолідації зусиль усього професорсько-викладацького складу щодо вироблення стратегії організації підготовки майбутнього вчителя, адекватної вимогам сьогодення.

Таблиця 1

Таблиця невизначеностей у системі вищої педагогічної освіти

	Стратегія 1	3	2	1	0	1	2	3	Стратегія 2
1	Збереження змісту навчальних дисциплін.								Оновлення змісту навчальних дисциплін.
2	Акцент на фундаментальних знаннях								Акцент на методичних знаннях і вміннях.
3	Надання переваги традиційним формам навчання.								Надання переваги інноваційним формам і технологіям навчання.
4	Надання переваги пояснювально-ілюстративним методам навчання.								Надання переваги дискусійним і проектним методам навчання.
5	Збільшення частки аудиторного навчання								Збільшення частки самостійного навчання
6	Збільшення акценту на освітній діяльності університету								Збільшення акценту на науковій роботі університету
7	Вироблення курсу на збереження викладацького складу								Вироблення курсу на оновлення викладацького складу
8	Дотримання багаторічних традицій у роботі університету								Кардинальні зміни в системі організації університетської освіти
9	Орієнтація на багатовікову історію національної освіти								Орієнтація на якнайшвидше запозичення зарубіжного досвіду
10	Акцент на індивідуальному навчанні								Акцент на роботі в команді

Говорячи про вищу педагогічну освіту як систему, здатну до самоорганізації та саморегуляції, звертаємо увагу на кілька системних парадоксів у її розвитку:

- поєднання у системі вищої педагогічної освіти одночасно властивостей стабільності та мінливості;
- обмеженість існування системи вищої педагогічної освіти з її нинішніми характеристиками в часі і неможливість вказівки чітких часових меж її існування;
- автономність системи вищої педагогічної освіти і її включеність в інші системи вищого порядку;
- поглинання теперішнім усього минулого та майбутнього і повне поглинання теперішнього минулим і майбутнім;
- дискретна багаторівнева організація внутрішнього часу системи вищої педагогічної освіти, що призводить до «парадоксу купи».

Парадокси утворюються і виявляються на кожному ієрархічному рівні системи вищої педагогічної освіти. Одні з них можуть породжувати інші. Крім того, розвиток феномена на одному рівні найчастіше призводить до його відтворення на інших рівнях, утворюючи, таким чином, «петлі» парадоксів. Це свідчить про їх рухливість, яка походить від нижніх рівнів до верхніх, і назад.

Висновок. На завершення відзначимо, що наявність парадоксів у системі вищої педагогічної освіти

означає її розвиток шляхом трансформації. Відсутність парадоксів призвело б до «застою» в розвитку. Якщо ж парадокси не розв'язувати за допомогою наукових досліджень на системному рівні, то це призведе до певного роду хаосу і невпорядкованості діяльності системи вищої педагогічної освіти, а відтак до постійного її реформування. Сьогодні можна стверджувати, що розв'язання парадоксів означає прогнозування наслідків їх розвитку, а значить визначення їх впливу на ефективність функціонування системи вищої педагогічної освіти в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
2. Денисенко М. П. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи / М. П. Денисенко, С. В. Бреус // Вчені записки Університету «КРОК». – 2013. – Випуск 33. – С.17-24.
3. Ивин А. А. Логика / А. А. Ивин. – М.: Знание, 1998. – С. 189.
4. Коломієць А. М. Тенденції розвитку вищої освіти / Коломієць А. М., Коломієць Д. І. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : Зб.наук.пр. – Випуск 42 / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма „Планер”, 2015. – С.456-461.
5. Коломієць Д. І. STEAM-проекти на уроках трудового навчання / Коломієць Д.І., Бабчук Ю.М., Бірюк О.О. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми /Збірник наукових праць. – Вип. 49. Київ-Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2017. – С. 28-32.
6. Онофрійчук О. А. Сучасна освіта: парадигма чи парадокс? / О. А. Онофрійчук // Наукові праці Чорноморського державного університету. Соціологія, 2008. – Том 84. Випуск 71. – С.43-47.
7. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін: навчально-методичний посібник / Пуховська Л.П., Артюшина М.В., Базелюк В.Г., Лушин П.В., Снісаренко О.С., Сніцар Л.П., Солодков В.Т., / за наук. ред. Л.П. Пуховської – К.: Педагогічна думка, 2012. – 122 с.
8. Смелзер Дейл Дж. Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Перекл. з англійської В. Дмитрук. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 83.
9. Christopher D. Teachers in the Twenty-first Century: time to renew the vision. //Teachers and Teaching: theory and practice. 2000. – Vol.6. №1.
10. Fuller S. Can Universities Solve the Problem of Knowledge in Society without Succumbing to the Knowledge Society? // Policy Futures in Education. 2003. – Vol.1. №1. – P.106-124.
11. Handy C. The Age of Paradox. Boston : Harvard Business School Press, 1994.